

Dr hab. Zofia Kolbuszewska, Prof. UWr
Zakład Literatury i Kultury Amerykańskiej
Instytut Filologii Angielskiej UWr

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Jumany Mussy
Pt. *Becoming animal – becoming posthuman: Of hybridity and mutability of characters in Terry Pratchett’s fiction*
(*Stawanie się zwierzęciem – stawanie się post-człowiekiem: O hybrydowości i zmienności postaci w prozie Terry Pratchetta*)

Z ciekawością podjęłam lekturę rozprawy doktorskiej pt. *Becoming animal – becoming posthuman: Of hybridity and mutability of characters in Terry Pratchett’s fiction* przedstawionej do recenzji przez mgr Yumanę Musse. Rozważania mgr Mussy nie tylko rzucają interesujące światło na problematykę relacyjności stawania się zwierzęciem i stawania się post-człowiekiem w wybranych powieściach składających się na serię *Discworld* autorstwa Pratchetta (dyskusja doktorantki dotyczy w głównej mierze powieści *Witches abroad*, *Men at arms* [1993], *Carpe jugulum*, and *The fifth elephant* [1999]), ale, co ciekawe, również odzwierciedlają swoją strukturą omawiane w pracy pojęcia filozoficzne, takie jak powtórzenie z różnicą i logika wielości. Z lektury rozprawy odniosłam wrażenie ścierających się tendencji – próby dostosowania tekstu rozprawy do tradycyjnie waloryzowanej w świecie akademickim stylistycznej i strukturalnej jednorodności przedstawienia tezy, założeń metodologicznych oraz przebiegu argumentacji (tendencji najbardziej widocznej w perfekcyjnie przemyślanym i uporządkowanym spisie treści rozprawy), jak i odśrodkowej siły mozaikowego charakteru zestawienia poszczególnych rozdziałów i podrozdziałów, które oparte były (przynajmniej w części) na wcześniejszych artykułach, opublikowanych przez doktorantkę na różnych etapach jej naukowego rozwoju. Oczywiście, należy w tym miejscu jednak wyraźnie podkreślić, że rozprawa demonstrowa opanowanie przez mgr Musse aparatu

naukowego, jej odczytanie w dziedzinie literatury fantasy, fascynację tym gatunkiem i wyraźnie widoczne zaangażowanie w prowadzone badania.

Przedmiotem zainteresowania doktorantki jest wszakże, ściślej rzecz ujmując, zmiennokształtność i jej różnorodne formy w wyżej wymienionych powieściach Pratchetta, które autorka rozprawy interesująco konceptualizuje w świetle teorii filozoficznych i psychoanalitycznych pozwalających na relacyjne ujęcie stawania się zwierzęciem i stawania się post-człowiekiem. Praca ma charakter interdyscyplinarny; autorka sięga po koncepcje filozoficzne, operując na skrzyżowaniu historii literatury, folklorystyki i antropologii kulturowej. Doktorantka opiera swoje dociekania głównie na koncepcjach Gilles'a Deleuze'a i Felixa Guattariego, Michaiła Bachtina, Zygmunta Freuda, Julii Kristevy, oraz Hélène Cixous. Posługuje się w analizach pojęciami różnicy i powtórzenia, kłącza, logiki wielości, stawania się, strategii wynikających z przynależności do większości lub mniejszości (minoritarian i majoritarian), karnawału i groteskowego ciała, niesamowitości (unheimlich), abjekcji i śmiechu meduzy.

Bardzo cennym aspektem dysertacji jest fakt, że Mgr Mussa dostrzega w ujęciu zmiennokształtności przez Pratchetta niezmiernie istotny czynnik etycznej interwencji, m. in. również ze względu na to, że twórczość pisarza sytuuje się w tradycji literackiej brytyjskiej satyry (politycznej, obyczajowej i filozoficznej). Zadaniem tego gatunku literackiego (i strategii artystycznej) jest skonstruowanie krzywego zwierciadła, w którym może się przeglądać świat autora i czytelnika. Co więcej, zamieszczone w rozprawie posłowie bardzo dobitnie łączy teoretyczne i literackie rozważania autorki nt. stawania się post-człowiekiem w literaturze (w sztuce) z konkretnymi przemianami technologicznymi i społecznymi, amplifikowanymi przez wybuch pandemii w 2020 r., jak również z postawami bio-etycznymi.

W ten sposób doktorantka pokazuje w praktyce działanie stawania się sobą/Innym. Uważam ten gest mgr Mussy za świadome (w przeciwieństwie do chyba jednak nieintencjonalnej patchworkowości korpusu pracy) podjęcie, na gruncie rozprawy akademickiej, wyzwania jakim jest proces stawania się jako badacz.

Rozprawa mgr Mussy posiada przejrzystą i przemyślaną strukturę. Uważam za bardzo dobry pomysł zamieszczenie w dysertacji trzech ilustracji. Dysertacja, podzielona na trzy bardzo obszerne rozdziały, użytecznie podzielone na podrozdziały, opatrzona jest wstępem, rozdziałem zawierającym wnioski oraz posłowiem artykułującym związek pracy teoretycznej z dramatycznymi wydarzeniami w przestrzeni społeczno-politycznej (pandemia). Rozprawa obejmuje również liczącą piętnaście stron bibliografię, świadczącą o orientacji doktorantki w stanie badań nad twórczością Terry'ego Pratchetta, źródłach dotyczących użytych w pracy koncepcji filozoficznych, krytycznych źródłach gotycystycznych i folklorystycznych nt. zmienności.

W rozdziale pierwszym autorka przedstawia swój warsztat metodologiczny Doktorantka eksplikuje w nich założenia teoretyczne i wyjaśnia pojęcia, które powinny być użyteczne w dalszych częściach pracy. W kolejnych podrozdziałach przedstawia koncepcje Kristevy, Cixous, Bachtina i Deleuze'a, a w ostatnim podrozdziale eksplikuje złożony stan badań i terminologiczną różnorodność w dziedzinie badań post-humanistycznych, wspomina koncepcję Rossi Braidotti, dyskutuje zagadnienie związane z kwestią teoretycznego ujęcia ciała w koncepcji Judith Butler, jak również w post-humanizmie, i poświęca uwagę omówieniu w perspektywie post-humanistycznej klasycznej pozycji z repertuaru gotyckiego horroru *Frankenstein, or The modern Prometheus* pióra Mary Shelley. W tym kontekście brakuje moim zdaniem wzmianki o powieści *The Island of Dr Moreau*, autorstwa H.G. Wellsa,

nt. medycznych i/lub weterynaryjnych eksperymentów mających na celu transformację zwierząt w ludzi za pomocą zabiegów chirurgicznych i pedagogicznych. Uważam, że gdy przedmiotem zainteresowania jest stawanie się zwierzęciem i stawanie się post-człowiekiem, powieść Wellsa, na równi z powieścią Shelley powinna stanowić punkt odniesienia w dyskusji. Obydwie książki znakomicie sytuują się przecież w polu współczesnych biopolitycznych i post-humanistycznych debat, jednocześnie stanowiąc historyczny kontekst dla dyskusji nad etycznym wymiarem post-humanistycznego stawania się (potworem i/lub zwierzęciem).

Rozczarowujące jest to, że umieszczone w rozdziale pierwszym i części rozdziału końcowego dojrzałe metodologicznie oraz trafnie dobrane komentarze nt. teoretycznych koncepcji stanowią ramy odniesień dla analitycznych odczytań i dyskusji prowadzonych głównie w rozdziale trzecim. Rozdział drugi, w którym doktorantka przedstawia szeroki literacki i kulturowy kontekst powieści Pratchetta, sam w sobie zbudowany jest poniekąd jako mini-patchwork strategii prezentacji twórczości dyskutowanych w nim pisarzy i pisarek, w celu przedstawienia szerokiego horyzontu twórczości autora serii *Discworld*. W rozdziale tym, kosztem teoretycznych konceptualizacji, na plan pierwszy wysuwają się dłuższe lub krótsze omówienia fragmentów fabuł, przeważnie w oderwaniu od wyrazistych teoretycznych rozważań z rozdziału pierwszego. Takie zbyt opisowe potraktowanie występuje szczególnie wyraźnie w podrozdziale poświęconym serii powieści J.K. Rowling o Harrym Potterze. Sytuacja zmienia się przy dyskusji powieści Angeli Carter – gdzie wyraźnie powraca konceptualizacja teoretyczna. Niestety, brak ostatecznego podsumowania wyników rozważań prowadzonych w całym rozdziale wywołuje poczucie kognitywnego niedosytu.

Rozdział trzeci prezentuje na starannie wybranych przykładach zmiennokształtne transformacje z człowieka w zwierzę, ze zwierzęcia w człowieka oraz bardzo szczegółowo i interesująco zanalizowany przypadek umysłowo-ucieleśnionego wniknięcia czarownicy w postrzeganie zwierząt jako nieoczywisty rodzaj zmiennokształtności umożliwiający realizację postulatów logiki wielości Deleuze'a i częściowej wymianie ucieleśnienia z Innym. I może w tym miejscu doktorantka mogłaby wskazać w analizie doświadczenia Granny Weatherwax na koncepcję Judith Butler, którą przytacza w rozdziale pierwszym, nt. (niewidocznego) naznaczenia ciała (inskrypcja) przez doświadczenie wewnętrzne. Tym niemniej, uważam, że dociekania doktorantki w tym rozdziale są prowadzone dynamicznie, interesująco i wyraźnie wraca w nich zaplecze teoretyczne. Natomiast rozdział końcowy sprawia wrażenie pewnej nierównowagi stylistycznej i argumentacyjnej, nabierając dynamizmu i rzeczowości na str. 172.

Przy lekturze dysertacji, które są przecież głosami w ciągle toczącej się debacie naukowej, pojawiają się zazwyczaj wątpliwości, pytania i uwagi. Podczas czytania pracy mgr Mussy nurtowało mnie kilka pytań. Części z nich dałam wyraz powyżej. Tutaj chciałabym wyrazić zdziwienie, że mówiąc o doświadczeniu mniejszości i większości (minoritarian i majoritarian), doktorantka ani razu nie odwołuje się do książki Deleuze'a i Guattariego *Kafka. Ku literaturze mniejszej*, w której znakomicie opisana jest politycznie nacechowana estetyczna strategia mniejsza oraz strategia wielka – tj. styl przynależenia do mniejszości lub większości. Zaprezentowana tam koncepcja wpisuje się również w perspektywę dyskusji o karnawale i karnawalizacji.

Ostatnia uwaga ma raczej pedantyczny charakter. Rozprawa wymaga starannej redakcji, poprawy literówek, skasowania słów (a nawet, na str.98/99, całego fragmentu tekstu, który

został powielony przez przypadek), nieusuniętych po przeformułowaniu zdań, oraz w wielu miejscach zastąpienia średników przecinkami.

Podsumowując swoje komentarze dotyczące rozprawy doktorskiej mgr Jumany Mussy pragnę podkreślić, że niezależnie od poczynionych wyżej uwag, uważam, że ta oparta na solidnym warsztacie badawczym dysertacja spełnia wszelkie przewidywane ustawą wymogi stawiane pracom doktorskim. W związku z tym wnioskuję o dopuszczenie mgr Jumany Mussy do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Wrocław, 16.03. 2024 r.

Zofia Kolbuszewska